

พระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457

มีพระบรมราชโองการ ให้พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ขึ้นเมื่อพระพุทธศักราช 2440 และได้ใช้พระราชบัญญัตินั้นเป็นแบบแผนวิธีปกครองทั่วพระราชอาณาจักร อันอยู่ภายนอกจังหวัดกรุงเทพฯ มาจนบัดนี้ พระราชบัญญัติอื่น ๆ อันเนื่องด้วยวิธีปกครองราษฎร ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังต่อมา ได้ยึดพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่นี้เป็นหลักอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่นี้ นับว่าเป็นพระราชบัญญัติสำคัญในการปกครองพระราชอาณาจักรอย่างหนึ่ง

ตั้งแต่ได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ในพระพุทธศักราช 2440 มา วิธีปกครองพระราชอาณาจักรได้จัดการเปลี่ยนแปลงดำเนินมาโดยลำดับหลายอย่าง ทรงพระราชดำริเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ให้ตรงกับวิธีการปกครองที่เป็นอยู่ทุกวันนี้จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่รัตนโกสินทร์ศก 116 ของเดิม แห่งใดที่ยังใช้ได้ให้คงไว้ แห่งใดที่เก่านกว่าวิธีปกครองทุกวันนี้ ก็แก้ไขให้ตรงกับเวลา รวบรวมตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้

หมวดที่ 1
ว่าด้วยนามและการใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ ตั้งแต่วันประกาศแล้ว ให้ใช้ทั่วทุกมณฑล เว้นแต่ในจังหวัดกรุงเทพฯ ขึ้นใน และเมื่อใช้พระราชบัญญัตินี้แล้ว ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่

รัตนโกสินทรศก 116 เสีย ใช้พระราชบัญญัตินี้แทนสืบไป

(ให้มีประกาศลงวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2458 ให้ใช้ พ.ร.บ. นี้ในเขตชั้นใน
กรุงเทพฯ)

มาตรา 3 บรรดาพระราชกำหนดกฎหมายแต่ก่อน บทใดข้อความขัดกับพระราชบัญญัตินี้
ให้ยกเลิกกฎหมายบทนั้นตั้งแต่วันที่ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ไป

มาตรา 4 อำนาจหน้าที่สมุหเทศาภิบาล ซึ่งกล่าวต่อไปในพระราชบัญญัตินี้ ส่วนในมณฑล
กรุงเทพฯ ให้เป็นอำนาจและหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงนครบาลหรือข้าราชการผู้ใหญ่ในกระ-
ทรวงนครบาลซึ่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล จะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มีอำนาจ
หน้าที่เฉพาะการนั้น ๆ อีกประการหนึ่ง ความที่กล่าวต่อไปในพระราชบัญญัตินี้ แห่งใดมีใจความ
ว่าสมุหเทศาภิบาลจะทำได้ด้วยอนุมัติของเสนาบดี ใจความอันนี้ไม่ต้องใช้ในมณฑลกรุงเทพฯ
เพราะหน้าที่สมุหเทศาภิบาลและเสนาบดีใน ส่วนมณฑลกรุงเทพฯ รวมอยู่ในตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงนครบาล

(เมื่อได้ประกาศรวบรวมกระทรวงนครบาลกับกระทรวงมหาดไทย เข้าด้วยกันเป็นกระ-
ทรวงเดียว เรียกว่ากระทรวงมหาดไทยแล้ว ได้ตั้งตำแหน่งสมุหพระนครบาลทำหน้าที่ทำนองสมุห-
เทศาภิบาล ต่อมาตำแหน่งเหล่านี้ได้ล้มเลิกไปโดย พ.ร.บ. ว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่ง
ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2476 อำนาจหน้าที่ตกไปอยู่แก่ข้าหลวงประจำจังหวัด)

มาตรา 5 ให้เสนาบดีผู้บัญชาการปกครองท้องที่มีอำนาจที่จะตั้งกฎข้อบังคับสำหรับจัด
การให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าและกฎนั้นได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต และประ-
กาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้วก็ให้ถือว่าเป็นเหมือนส่วนหนึ่งในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 6 ในการที่จะกำหนดเขตหมู่บ้านและตำบลทั้งปวงในหัวเมืองใดให้ผู้ว่าราชการ
เมืองนั้นเมื่อได้อนุมัติของสมุหเทศาภิบาลแล้ว มีอำนาจที่จะกำหนดได้และการที่จะกำหนดเขต
อำเภอ นั้น ก็ให้สมุหเทศาภิบาลมีอำนาจที่จะกำหนดได้ เมื่อได้รับอนุมัติของเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทยแล้วจะนั้น ส่วนมณฑลกรุงเทพฯ เสนาบดีกระทรวงนครบาลกำหนดได้เด็ดขาด

หมวดที่ 2 ว่าด้วยวิธีอธิบายศัพท์ที่ใช้ในพระราชบัญญัติ

มาตรา 7 ศัพท์ว่า "บ้าน" และ "เจ้าบ้าน" ซึ่งกล่าวในพระราชบัญญัตินี้ ให้พึงเข้าใจดังนี้ คือ

ข้อ 1 ศัพท์ว่า "บ้าน" นั้นหมายความว่า เรือนหลังเดียวก็ตาม หลายหลังก็ตาม ซึ่งอยู่ในเขตที่มีเจ้าของเป็นอิสระส่วนหนึ่ง นับในพระราชบัญญัตินี้ว่าบ้าน 1 ห้องแถวและแพ หรือเรือเช่าซึ่งจอดประจำอยู่ที่ใด ถ้ามีเจ้าของหรือผู้เช่าครอบครองเป็นอิสระต่างหากห้อง 1 หลัง 1 ลำ 1 หรือหมู่ 1 ในเจ้าของหรือผู้เช่าคนหนึ่งนั้น ก็นับว่าเป็นหนึ่งเหมือนกัน

ข้อ 2 ศัพท์ว่า "เจ้าบ้าน" นั้นหมายความว่า ผู้ปกครองบ้านซึ่งได้เข้ามาแล้วในชื่อก่อนจะครอบครองด้วยเป็นเจ้าของก็ตาม ด้วยเป็นผู้เช่าก็ตาม ด้วยเป็นผู้อาศัยโดยชอบด้วยกฎหมายก็ตาม นับตามพระราชบัญญัตินี้ว่าเป็นเจ้าบ้าน

ข้อ 3 วัด โรงพยาบาล โรงทหาร โรงเรียน เรือนจำ ที่ทำการไปรษณีย์ สถานีรถไฟ สถานที่ต่าง ๆ ของรัฐบาล อยู่ในความปกครองของหัวหน้าในที่นั้นไม่นับเป็นบ้านตามพระราชบัญญัตินี้

หมวดที่ 3 ว่าด้วยลักษณะปกครองหมู่บ้าน

ตอนที่ 1 การตั้งหมู่บ้าน

มาตรา 8 บ้านหลายบ้านอยู่ในท้องที่อันหนึ่ง ซึ่งควรอยู่ในความปกครองอันเดียวกันได้ ให้จัดเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ลักษณะที่กำหนดหมู่บ้านตามพระราชบัญญัตินี้ให้ถือความสะดวกแก่การปกครองเป็นประมาณ คือ

ข้อ 1 ถ้าเป็นที่มีคนอยู่รวมกันมากถึงจำนวนบ้านน้อย ให้ถือเอาจำนวนคนเป็นสำคัญประมาณราว 200 คน เป็นหมู่บ้านหนึ่ง

ข้อ 2 ถ้าเป็นที่ผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลกัน ถึงจำนวนคนจะน้อย ถ้าและจำนวนบ้านไม่ต่ำกว่า 5 บ้านแล้ว จะจัดเป็นหมู่บ้านหนึ่งก็ได้

ตอนที่ 2

การแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

การออกจากตำแหน่งของผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

(ความซึ่งเป็นชื่อของตอน 2 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดยมาตรา 3 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

"มาตรา 9 ในหมู่บ้านหนึ่งให้มีผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง สุดแต่นายอำเภอจะเห็นสมควร แต่ต้องไม่น้อยกว่าหมู่บ้านละสองคน"

ในหมู่บ้านใดผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นสมควรให้มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบก็ ให้มีได้ไม่เกินจำนวนที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด

ผู้ใหญ่บ้านจะได้รับเงินเดือน แต่มิใช่จากเงินงบประมาณประเภทเงินเดือนและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ จะได้รับเงินตอบแทนตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด"

(ความในมาตรา 9 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา 3 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 10 ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ปกครองบรรดาราษฎร ที่อยู่ในเขตหมู่บ้าน"

(ความในมาตรา 10 เดิมถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดยมาตรา 3 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

"มาตรา 11 ให้กรมการอำเภอประชุมราษฎรซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ เลือกราษฎรผู้มีคุณสมบัติที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12 เป็นผู้ใหญ่บ้าน

- (1) มีสัญชาติไทยและบรรลุนิติภาวะแล้ว
- (2) ไม่เป็นภิกษุสามเณร นักพรตหรือนักบวช
- (3) ไม่เป็นคนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ
- (4) มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เป็นประจำในหมู่บ้านนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าสามเดือน"

(ความในมาตรา 11 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2489)

มาตรา 12 ผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน ต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- (1) เป็นชายเจ้าบ้าน มีสัญชาติไทย
- (2) บรรลุนิติภาวะแล้ว และมีอายุไม่เกินหกสิบปีบริบูรณ์
- (3) มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เป็นประจำในหมู่บ้านนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าหกเดือน
- (4) เป็นผู้เลื่อมใสในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- (5) ไม่เป็นภิกษุสามเณร นักพรตหรือนักบวช
- (6) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ หรือวิกลจริตหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือติดยาเสพติดให้โทษ หรือไม่เป็นโรคตามที่รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้กำหนด
- (7) ไม่เป็นข้าราชการประจำ หรือพนักงานเทศบาล หรือครูประจำบาล หรือसारวัตรศึกษา
- (8) ไม่เป็นผู้มีชื่อเสียงในทางทุจริตหรือเสื่อมเสียในทางศีลธรรม
- (9) ไม่เป็นผู้เคยถูกไล่ออก หรือปลดออกฐานทุจริตต่อหน้าที่ราชการเทศบาล หรือประจำบาลหรือต้องรับโทษจำคุก โดยคำพิพากษาโทษจำคุก เว้นแต่คดีสุภาพหรือความผิดอันได้กระทำโดยประมาทและยังไม่พ้นกำหนดเวลาสามปี นับแต่วันถูกไล่ออก ปลดออกหรือพ้นโทษ
- (10) มีความรู้หนังสือไทยอ่านออกเขียนได้ เว้นแต่ท้องที่ซึ่งไม่อาจเลือกผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวในข้อนี้ และกระทรวงมหาดไทยอนุญาต"

(ความเดิมในมาตรา 12 ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2489 ได้ถูกยกเลิกอีกครั้ง จนปัจจุบันได้ใช้ข้อความตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2525 ซึ่งมีสาระสำคัญเฉพาะส่วนที่เปลี่ยนแปลงพอสรุปได้ดังนี้

1. เปิดโอกาสให้สตรีเป็นผู้ใหญ่บ้านได้
2. ผู้ที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทยโดยการเกิด และไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าบ้าน
3. กำหนดเพิ่มเติมมิให้ข้าราชการการเมืองเป็นผู้ใหญ่บ้าน
4. กำหนดเพิ่มเติมมิให้ผู้เคยต้องรับโทษจำคุกโดย คำสั่งที่ชอด้วยกฎหมาย และยังไม่พ้นกำหนดเวลา 3 ปี นับแต่วันพ้นโทษ ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน)

มาตรา 12 (ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่นฉบับที่ 6 พ.ศ. 2525) ผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้นับคะแนนต้องมีคุณสมบัติและไม่อยู่ในลักษณะต้องห้ามดังต่อไปนี้

- (1) มีสัญชาติไทยโดยการเกิด
- (2) อายุไม่ต่ำกว่ายี่สิบห้าปีบริบูรณ์ แต่ไม่เกินหกสิบปีบริบูรณ์
- (3) มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เป็นประจำในหมู่บ้านนั้นมาแล้วไม่น้อยกว่าหกเดือน
- (4) เป็นผู้เลือกมิใช่ในการปกครองตามรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- (5) ไม่เป็นภิกษุ สามเณร นักพรตหรือนักบวช
- (6) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ หรือวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นผู้ติดยาเสพติดให้โทษ หรือไม่เป็นโรคตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา
- (7) ไม่เป็นข้าราชการประจำ หรือข้าราชการส่วนท้องถิ่น หรือข้าราชการการเมือง หรือพนักงานส่วนท้องถิ่น
- (8) ไม่เป็นผู้มีชื่อเสียงในทางทุจริต หรือเสื่อมเสียในทางศีลธรรม
- (9) ไม่เป็นผู้เคยถูกลงโทษไล่ออก หรือปลดออกฐานทุจริตต่อหน้าที่ราชการในองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล และยังไม่พ้นกำหนดเวลาสามปี นับแต่วันถูกไล่ออกหรือปลดออก
- (10) ไม่เป็นผู้เคยต้องรับโทษจำคุก โดยคำพิพากษาถึงที่สุดหรือโดยคำสั่งที่ชอด้วยกฎหมาย เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษและยังไม่พ้นกำหนดเวลาสามปี นับแต่วันพ้นโทษ
- (11) มีพื้นความรู้ไม่ต่ำกว่าประโยคประถมศึกษาตอนต้น หรือที่กระทรวงศึกษาธิการเทียบไม่ต่ำกว่าประโยคประถมศึกษาตอนต้น เว้นแต่ในท้องที่ใดราษฎรไม่อาจเลือกผู้มีความรู้ดังกล่าวได้ ผู้ว่าราชการจังหวัดโดยอนุมัติรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย อาจประกาศในราชกิจจานุเบกษายกเว้นหรือผ่อนผันได้

มาตรา 13 การเลือกนั้นให้กรรมการอำเภอเป็นประธาน พร้อมด้วยกำนันหรือผู้นับคะแนนในตำบลนั้นอย่างน้อยหนึ่งคน

วิธีเลือกจะกระทำโดยลับ หรือโดยเปิดเผยก็ได้

เมื่อราษฎรส่วนมากที่มาประชุมเลือกผู้ใดแล้ว ให้ถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ให้กรรมการอำเภอรายงานไปยังข้าหลวงประจำจังหวัด เพื่อออกหนังสือสำคัญให้ไว้เป็นหลักฐาน

ในกรณีที่ผู้รับเลือก มีคะแนนเสียงเท่ากันให้จับสลาก

(ความในมาตรา 13 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา 3 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2489)

"มาตรา 14 ผู้ใหญ่บ้านต้องออกจากตำแหน่งด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังต่อไปนี้

(1) ขาดคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 12 เว้นแต่เรื่องอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ตาม (2) ไม่เป็นเหตุต้องออกจากตำแหน่ง

(2) ตาย

(3) ได้รับอนุญาตให้ลาออก

(4) หมู่บ้านที่ปกครองถูกยุบ

(5) ไปเสียจากหมู่บ้านที่ตนปกครองเกินสามเดือน

(6) ต้องรับอาญาจำคุกโดยคำพิพากษาโทษจำคุก เว้นแต่ในความผิดฐานลหุโทษ หรือความผิดอันได้ทำขึ้นโดยประมาท

(7) ราษฎรผู้มีสิทธิเลือกผู้ใหญ่บ้าน ในหมู่บ้านนั้นมีจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งจำนวนร้องขอให้ออกจากตำแหน่ง

(8) ข้าหลวงประจำจังหวัดสั่งให้ออกจากตำแหน่ง เมื่อได้สอบสวนเห็นว่าบกพร่องในทางความประพฤติ หรือความสามารถไม่พอกับตำแหน่ง"

(ความในมาตรา 14 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา 3 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2489)

"มาตรา 15 ผู้ใหญ่บ้าน และกำนันท้องที่ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกราษฎรซึ่งมีคุณสมบัติตามมาตรา 16 เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ"

(ความในมาตรา 15 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา 4

แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 16 ผู้มีสิทธิจะได้รับคัดเลือกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ ต้องมีคุณสมบัติตามมาตรา 12 ยกเว้นคุณสมบัติเป็นเจ้าของบ้าน"

(ความในมาตรา 16 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2), (ฉบับที่ 3) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่ง โดยมาตรา 5 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 17 เมื่อผู้ใดได้รับคัดเลือกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ ให้กำนันรายงานไปยังนายอำเภอ เพื่อออกหนังสือสำคัญไว้เป็นหลักฐาน และให้ถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ ตั้งแต่วันที่นายอำเภอออกหนังสือสำคัญ"

(ความในมาตรา 17 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2), (ฉบับที่ 3) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่ง โดยมาตรา 6 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 17 ทวิ ในหมู่บ้านใดมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย"

(ความในมาตรา 17 ทวิ นี้ เพิ่มขึ้นโดยมาตรา 7 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 18 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบอยู่ในตำแหน่งคราวละห้าปี

นอกจากออกจากตำแหน่งตามวาระ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบต้องออกจากตำแหน่งเพราะขาดคุณสมบัติตามมาตรา 2 ยกเว้นคุณสมบัติการเป็นเจ้าของบ้าน หรือเพราะเหตุเช่นเดียวกับที่ผู้ใหญ่บ้านต้องออกจากตำแหน่งตามมาตรา 14 (2) ถึง (8)

ถ้าตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบว่างลงให้มีการคัดเลือกผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบแทน และให้นำความในมาตรา 15 มาตรา 16 และมาตรา 17 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ผู้ซึ่งได้รับคัดเลือกตามวาระสามอยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งคนแทน'

(ความในมาตรา 18 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา 8 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 19 การที่ต้องเลือกผู้ใหญ่บ้านขึ้นใหม่ใน อาศัยเหตุ 2 ประการ คือ

ข้อ 1 ถ้าลูกบ้านในหมู่โควิขึ้น จะเป็นด้วยผู้คนเกิดก็ตาม หรืออพยพมาแต่ที่อื่นก็ตาม เมื่อกำนันนายตำบลและผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นปรึกษากันเห็นว่าจำนวนคนในหมู่บ้านใดเกินกว่าความสามารถในผู้ใหญ่บ้านคนเดียว จะดูแลปกครองให้เรียบร้อยได้ ให้กำนันนำความแจ้งต่อกรมการอำเภอ ให้พิเคราะห์ด้วยอีกชั้น 1 แล้วให้กรมการอำเภอบอกเข้าไปยังผู้ว่าราชการเมือง เมื่อผู้ว่าราชการเมืองเห็นสมควรแล้ว ก็ให้ตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่และเลือกผู้ใหญ่เพิ่มเติมชั้นใหม่ได้

ข้อ 2 ถ้าผู้ใหญ่บ้านหมู่ใดว่างลง ให้คัดเลือกผู้ใหญ่บ้านขึ้นใหม่ภายในกำหนดสิบห้าวัน นับแต่วันที่ได้รับทราบการว่างนั้น การคัดเลือกให้นำความในมาตรา 11 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

(ความในข้อ 2 ของมาตรา 19 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 4 พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486

มาตรา 20 เมื่อผู้ใหญ่บ้านต้องออกจากตำแหน่งด้วยเหตุประการใด ๆ เป็นหน้าที่ของกำนันนายตำบลนี้ จะต้องเรียกหมายตั้งและสำมะโนครัวทะเบียนบัญชีที่ได้ทำขึ้นไว้ในหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านนั้นคืนมรดกษาไว้เมื่อผู้ใดรับตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน ก็ให้มอบสำมะโนครัวและทะเบียนบัญชีทั้งปวง แต่หมายตั้งนั้น กำนันต้องรีบส่งให้กรมการอำเภอ อนึ่ง การที่จะเรียกคืนหมายตั้งและสำมะโนครัวทะเบียนบัญชีที่ได้กล่าวมาในข้อนี้ ถ้าขัดข้องประการใดกำนันต้องรีบแจ้งความต่อกรมการอำเภอ

"มาตรา 21 ถ้าผู้ใหญ่บ้านคนใดจะทำการในหน้าที่ไม่ได้ในครั้งหนึ่งคราวหนึ่งให้มอบหน้าที่ให้แก่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รักษาการแทน จนกว่าผู้ใหญ่บ้านนั้นจะทำการในหน้าที่ได้และรายงานให้กำนันทราบ ถ้าการมอบหน้าที่นั้นเกินกว่าสิบห้าวัน ให้กำนันรายงานให้นายอำเภอทราบด้วย"

(ความในมาตรา 21 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่ง โดยมาตรา 9 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

ตอนที่ 3 การตั้งหมู่บ้านชั่วคราว

มาตรา 22 ถ้าในท้องที่อำเภอใดมีราษฎรไปตั้งชุมชนทำการหาเลี้ยงชีพแต่ในบางฤดู ถ้าและจำนวนราษฎรซึ่งไปตั้งทำการอยู่มากพอสมควร จะจัดเป็นหมู่บ้านได้ตามพระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองท้องที่ เพื่อความสะดวกแก่การปกครอง ก็ให้นายอำเภอประชุมราษฎรในหมู่บ้านนั้น เลือก ว่าที่ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง หรือหลายคนตามควรแก่กำหนดที่ไว้ไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ นี้

มาตรา 23 ผู้ซึ่งสมควรว่าที่ผู้ใหญ่บ้านในที่เช่นนี้ต้องมีภูมิตามความที่ได้ไว้ไว้ในมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัตินี้ เว้นไว้แต่ข้อที่ตามพระราชบัญญัติบังคับไว้ว่าต้องเป็นเจ้าของบ้าน เพราะ เหตุที่เป็นตำแหน่งชั่วคราวหนึ่ง และคนที่ไปตั้งทำการเป็นครั้งเป็นคราวเช่นนี้ไม่มีบ้านช่องเป็นภูมิ ลำเนาในท้องที่นั้น ถึงผู้ที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านไม่ใช่เจ้าของบ้านก็เป็นได้

มาตรา 24 ผู้ใหญ่บ้านเช่นนี้ ให้เรียกว่า ว่าที่ผู้ใหญ่บ้าน เพราะเหตุที่เป็นตำแหน่งชั่วคราวหนึ่ง ครึ่งหนึ่งคราวหนึ่ง แต่มีอำนาจและหน้าที่เท่าผู้ใหญ่บ้านทุกประการถ้าราษฎรเลือกผู้หนึ่งผู้ใดอัน สมควรจะว่าที่ผู้ใหญ่บ้านได้ ก็ให้รายงานขอหมายตั้งต่อผู้ว่าราชการเมือง

มาตรา 25 หมายตั้งว่าที่ผู้ใหญ่บ้านนี้ ให้ผู้ว่าราชการเมืองทำหมายพิเศษตั้งเพื่อให้ ปรากฏว่าผู้นั้นว่ามีผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่เดือนนั้นเพียงเดือนนั้น เป็นสุดตามกำหนดฤดูกาลที่ราษฎรจะตั้ง ชุมนุมกันอยู่ในที่นั้น เมื่อราษฎรอพยพแยกย้ายกันไปแล้วก็ให้เป็นอันสิ้นตำแหน่ง และหน้าที่เมื่อถึง ฤดูใหม่ ก็ให้เลือกตั้งใหม่อีกทุกคราวไป

มาตรา 26 หมู่บ้านที่จัดขึ้นชั่วคราวนี้ ให้รวมอยู่ในกำนันนายตำบลซึ่งได้กล่าวหาท้องที่ นั้นแต่เดิม เว้นไว้แต่ถ้าท้องที่เป็นท้องที่ป่าเปลี่ยวห่างไกลจากกำนัน เมื่อมีจำนวนคนที่ไปตั้งอยู่มาก ผู้ว่าราชการเมืองเห็นจำเป็นจะต้องมีกำนันขึ้นต่างหากก็ให้เลือกและตั้งว่าที่กำนันได้โดยที่ตนเองตั้ง ว่าที่ผู้ใหญ่บ้านตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ตอนที่ 4 หน้าที่และอำนาจของผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

(ความซึ่งเป็นชื่อของตอน 4 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 10 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

มาตรา 27 ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าของราษฎรในหมู่บ้านของตน ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ มีหน้าที่และอำนาจในทางปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยของราษฎร ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ 1 ที่จะรักษาความสงบและความสุขสำราญช่วยป้องกันความทุกข์ภัยของลูกบ้านตามสมควรและที่สามารถจะทำได้ การที่กล่าวนี้ ถ้าสมควรจะต้องปรึกษาหารือและช่วยกันกับเพื่อนผู้ใหญ่บ้านที่ดี กับกำนันนายตำบลที่ดี ก็เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะต้องปฏิบัติให้สมควรแก่การที่จะรักษาประโยชน์ และความสุขของลูกบ้านซึ่งได้มอบไว้ให้เป็นธุระในพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 2 ถ้าความทุกข์ภัยเกิดแก่ลูกบ้าน ซึ่งจะต้องขอความป้องกันจากรัฐบาลเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะนำความแจ้งต่อเจ้าพนักงานปกครองตั้งแต่กำนันนายอำเภอ เป็นต้นขึ้นไปโดยลำดับ

ข้อ 3 ถ้ารัฐบาลจะประกาศ หรือจะสั่งราชการใดให้ราษฎรทราบ เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะรับข้อความอันนั้นไปแจ้งแก่ลูกบ้านของตนให้ทราบ

ข้อ 4 เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะทำบัญชีสำมะโนครัวในหมู่บ้านของตนและคอยแก้ไขบัญชีนั้นให้ถูกต้องเสมอ

ข้อ 5 ถ้าผู้ใหญ่บ้านรู้เห็นเหตุการณ์แปลกประหลาดอันใดเกิดขึ้นในหมู่บ้านของตนหรือในลูกบ้านของตนซึ่งอาจจะเบียดเบียนหรือโทษแก่ราชการบ้านเมืองก็ดี แก่ประชาชนในที่นั้นก็ดี ยกตัวอย่างข้างฝ่ายโทษดังรู้เห็นว่าคุณคนมีทรัพย์สินของแปลกประหลาดอันน่าสงสัยว่า เป็นของที่ได้มาโดยทางโจรกรรมก็ดี หรือว่าถ้าเห็นผู้คนล้มตาย หรือมีบาดแผลอันควรสงสัยว่าจะมีผู้อื่นกระทำเอาโดยทุจริตหรือไปกระทำทุจริตต่อผู้อื่นแล้วจึงเกิดเหตุขึ้นก็ดี เหล่านี้เป็นต้น ให้รับนำความแจ้งต่อกำนันนายตำบลของตน

ข้อ 6 ถ้ามีคนจรแปลกหน้านอกสำมะโนครัวหมู่บ้านนั้น เข้ามาอาศัยเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะต้องไต่ถาม ให้รู้จักตัวและรู้เหตุการณ์ที่มาอาศัย ถ้าเห็นว่าไม่ได้มาโดยสุจริต ให้เอาตัวผู้นั้นส่งกำนันนายตำบลของตน

ข้อ 7 ถ้าเกิดเหตุกลางลี้ภัย ฆ่ากันตายก็ดี ตีชิงก็ดี ปล้นทรัพย์ก็ดี หรือไฟไหม้ก็ดี หรือเหตุร้ายสำคัญอย่างใด ๆ ในหมู่บ้านของตน หรือในหมู่บ้านที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยเหลือ เป็น

หน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะต้อง เรียกลูกบ้านของตนออกช่วยต่อสู้คดีตามจับผู้ร้ายเอาของกลางคืน หรือ ค้ำไฟ หรือช่วยอย่างอื่นที่สมควรโดยเต็มกำลัง

ข้อ 8 ผู้ใหญ่บ้านเห็นลูกบ้านของตนคนใด แสดงความอาฆาตมาดร้ายแก่ผู้อื่นก็ดี หรือ เป็นคนจรจัดไม่ปรากฏการทำมาหาเลี้ยงชีพ และไม่สามารถจะชี้แจงให้เห็นความบริสุทธิ์ของตน ได้ก็ดี ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจที่จะ เรียกลูกบ้านคนนั้นมาไต่ถามและว่ากล่าวสั่งสอน ถ้าไม่ฟังให้เอาตัว ส่งกำนันจัดการตามความในมาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 9 ควบคุมดูแลลูกบ้านให้ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งจะต้องพึงกระทำตามกฎหมาย หรือระเบียบ แบบแผนของทางราชการ

ข้อ 10 ฝึกหัดอบรมให้คนไทยรู้จักหน้าที่และกระทำการในเวลา

ข้อ 11 ทำการอบรมสั่งสอน หรือชี้แจงข้อราชการแก่ราษฎร ในการนี้ให้ เรียกราษฎร มาประชุมได้ตามครั้งคราวที่สมควร

ข้อ 12 บำรุงและส่งเสริมการอาชีพของราษฎรในทางเกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม

ข้อ 13 ตรวจตราและรักษาประโยชน์ในการอาชีพของราษฎร

ข้อ 14 สั่งให้ราษฎรช่วยเหลือในการสาธารณประโยชน์ เพื่อบำบัดภัยอันตราย ซึ่งมีมาเป็นสาธารณะโดยฉุกเฉิน และให้ทำการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ราษฎรผู้ประสบสาธารณภัย

ข้อ 15 จัดการป้องกันโรคติดต่อ หรือโรคระบาดซึ่งเกิดขึ้น หรือจะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อมิให้ติดต่อลุกลามมากไป

ข้อ 16 จัดหมู่บ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและคงด้วยสุขลักษณะ

ข้อ 17 จัดให้มีการประชุมกรรมการหมู่บ้าน

ข้อ 18 ปฏิบัติการตามคำสั่งของกำนันหรือทางราชการ และรายงานเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่บ้านให้กำนันทราบ เพื่อให้กำนันรายงานต่อคณะกรรมการอำเภอ

ข้อ 19 กระทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรตามที่ทางราชการได้แนะนำ"

(ความข้อ 9 ถึงข้อ 19 ของมาตรา 27 นี้ เพิ่มขึ้นโดยมาตรา 6 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

มาตรา 28 ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่และอำนาจในการที่เกี่ยวข้องกับความอาญาดังต่อไปนี้ คือ

ข้อ 1 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตนต้องแจ้งความต่อนายตำบลให้ทราบ

ข้อ 2 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียงต้องแจ้งความต่อผู้ใหญ่บ้านนั้นให้ทราบ

ข้อ 3 เมื่อตรวจสอบพบของกลางที่ผู้ทำผิดกฎหมายมีอยู่ก็ดี หรือสิ่งของที่สงสัยว่าได้มาโดยการกระทำผิดกฎหมาย หรือเป็นสิ่งของสำหรับใช้ในการกระทำผิดกฎหมายก็ดี ให้จับสิ่งของนั้นไว้และรีบนำส่งต่อนายตำบล

ข้อ 4 เมื่อปรากฏว่าผู้ใดกำลังกระทำผิดกฎหมายก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำผิดกฎหมายก็ดี ให้จับตัวผู้นั้นไว้ และรีบนำส่งต่อนายตำบล

ข้อ 5 ถ้ามีหมายหรือมีคำสั่งตามหน้าที่ราชการ ให้จับผู้ใดในหมู่บ้านนั้นเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะจับผู้นั้น และรีบส่งต่อนหรือกรมการอำเภอตามสมควร

ข้อ 6 เมื่อเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ออกหมายสั่งให้คนหรือให้ยึด ผู้ใหญ่บ้านต้องจัดการให้เป็นไปตามหมาย

"มาตรา 28 ทวิ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) ช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านปฏิบัติกิจการตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านเท่าที่ได้รับมอบหมายจากผู้ใหญ่บ้านให้กระทำ

(2) เสนอข้อแนะนำและให้คำปรึกษาต่อผู้ใหญ่บ้านในกิจการที่ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) ตรวจสอบรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน

(2) ถ้ารู้เห็นหรือทราบเหตุการณอันใดเกิดขึ้น หรือจะเกิดขึ้นในหมู่บ้านเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย ให้นำความแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้าน

ถ้าเหตุการณ์ตามวรรคหนึ่งเกิดขึ้นหรือจะเกิดขึ้นในหมู่บ้านใกล้เคียง ให้นำความแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้านท้องถิ่น และรายงานให้ผู้ใหญ่บ้านของตนทราบ

(3) ถ้ามีคนจรเข้ามาในหมู่บ้านและสงสัยว่าไม่ได้มาโดยสุจริต ให้นำตัวส่งผู้ใหญ่บ้าน

(4) เมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ต้องระงับเหตุ ปราบปราม ติดตามจับผู้ร้ายโดย

เต็มกำลัง

(5) เมื่อตรวจพบหรือตามจับได้สิ่งของใดที่มีไว้เป็นความผิด หรือได้ใช้ หรือมีไว้เพื่อใช้ในการกระทำความผิด หรือได้มาโดยการกระทำความผิด ให้รับนำส่งผู้ใหญ่บ้าน

(6) เมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่าผู้ใดได้กระทำความผิด และกำลังจะหลบหนีให้ควบคุมตัวส่งผู้ใหญ่บ้าน

(7) ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ใหญ่บ้านซึ่งสั่งการโดยชอบด้วยกฎหมาย"

(ความในมาตรา 28 ทวิ เพิ่มขึ้นโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 11 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 28 ทรี ในหมู่บ้านหนึ่งให้มีคณะกรรมการหมู่บ้านคณะหนึ่ง มีหน้าที่เสนอข้อแนะนำและให้คำปรึกษาต่อผู้ใหญ่บ้าน เกี่ยวกับกิจการที่จะปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน

คณะกรรมการหมู่บ้านประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองเป็นกรรมการหมู่บ้านโดยตำแหน่ง และผู้ซึ่งราษฎรเลือกตั้งเป็นกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ มีจำนวนตามที่นายอำเภอจะเห็นสมควรแต่ต้องไม่น้อยกว่าสองคน

ในการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน ต้องมีกรรมการหมู่บ้านมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งจำนวนจึงจะเป็นองค์ประชุม ให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานการวินิจฉัยชี้ขาดให้ถือเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานออกเสียงอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

กรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิต้องมีสัญชาติไทย และมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับผู้มีสิทธิที่จะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านตามมาตรา 12 (2) ถึง (10)

การเลือกตั้งกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ราษฎรมีสสิทธิเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เลือกโดยให้นายอำเภอเป็นประธาน พร้อมด้วยกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นอย่างน้อยหนึ่งคน วิธีเลือกจะกระทำโดยลับหรือเปิดเผยก็ได้

เมื่อราษฎรส่วนมากที่มาประชุม เลือกผู้ใดแล้ว ให้ถือว่าผู้นั้นเป็นกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ และให้นายอำเภอออกหนังสือสำคัญไว้ให้เป็นหลักฐาน

ในกรณีผู้รับเลือกมีคะแนนเสียงเท่ากัน ให้จับสลาก

กรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ในตำแหน่งคราวละห้าปี

นอกจากออกจากตำแหน่งตามวาระ กรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิต้องออกจากตำแหน่ง เพราะเสียสัญชาติไทยหรือขาดคุณสมบัติตามมาตรา 12 (3) ถึง (10) หรือเพราะเหตุเช่นเดียวกับที่ผู้ใหญ่บ้านต้องออกจากตำแหน่งตามมาตรา 14 (2) ถึง (8)

ถ้าตำแหน่งกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิว่างลง ให้มีการเลือกตั้งขึ้นแทนให้เต็มตำแหน่งที่ว่าง และให้อยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

การเลือกตั้งกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นแทนตำแหน่งที่ว่าง ให้กระทำภายในหกสิบวัน นับแต่วันที่ตำแหน่งนั้นว่าง ถ้าตำแหน่งว่างลงก่อนถึงกำหนดออกตามวาระไม่เกินหนึ่งร้อยแปดสิบวัน จะไม่เลือกตั้งขึ้นแทนก็ได้"

(ความในมาตรา 28 ตรี เพิ่มขึ้นโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทน โดยมาตรา 12 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 28 จัตวา ในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อย ให้ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบใช้อาวุธปืนของทางราชการได้

การเก็บรักษาและการใช้อาวุธปืนให้เป็นไปตามข้อบังคับของกระทรวงมหาดไทย"

(ความในมาตรา 28 จัตวา เพิ่มขึ้นโดยมาตรา 13 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

หมวดที่ 4

ว่าด้วยลักษณะปกครองตำบล

ตอนที่ 1

การตั้งตำบล

มาตรา 29 หลายหมู่บ้านรวมกันราว 20 หมู่บ้าน ให้จัดเป็นตำบล 1 และเมื่อสมุหเทศาภิบาลเห็นชอบด้วยแล้ว ให้ผู้ว่าราชการเมืองกำหนดหมายเขตตำบลนั้นให้ทราบได้โดยชัดว่าเพียงใดทุกด้าน ถ้ามีหมายเขต ไม่มี ลำห้วย หนอง คลอง บึง บาง หรือสิ่งใดเป็นสำคัญ ก็ให้จัดให้มีหลักปักหมายเขตไว้เป็นสำคัญ

"มาตรา 29 ทวิ ในตำบลหนึ่งให้มีกำนันคนหนึ่ง มีอำนาจหน้าที่ปกครองราษฎรที่อยู่ในเขตตำบลนี้ กำนันจะได้รับเงินเดือน แต่มิใช่จากเงินงบประมาณประเภทเงินเดือน

ในตำบลหนึ่งให้มีคณะกรรมการตำบลคณะหนึ่ง มีหน้าที่เสนอข้อแนะนำและให้คำปรึกษาต่อกำนัน เกี่ยวกับกิจการที่จะปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของกำนัน

คณะกรรมการตำบลประกอบด้วยกำนันท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล และแพทย์ประจำตำบล เป็นกรรมการตำบลโดยตำแหน่ง และครูประชาบาลในตำบลหนึ่งคน กรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิหมู่บ้านละหนึ่งคน เป็นกรรมการตำบลผู้ทรงคุณวุฒิ โดยนายอำเภอเป็นผู้คัดเลือก แล้วรายงานไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อออกหนังสือสำคัญให้ไว้เป็นหลักฐาน และให้ถือว่าผู้นั้นเป็นกรรมการตำบลผู้ทรงคุณวุฒิตั้งแต่วันที่ผู้ว่าราชการจังหวัดออกหนังสือสำคัญ

กรรมการตำบลผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ในตำแหน่งคราวละห้าปี

นอกจากออกจากตำแหน่งตามวาระ กรรมการตำบลผู้ทรงคุณวุฒิต้องออกจากตำแหน่งเพราะพ้นจากตำแหน่งครูประชาบาลหรือคณะกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ

ถ้าตำแหน่งกรรมการตำบลผู้ทรงคุณวุฒิว่างลง ให้มีการคัดเลือกขึ้นแทนให้เต็มตำแหน่งที่ว่าง และให้อยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

การคัดเลือกกรรมการตำบลผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นแทนตำแหน่งที่ว่าง ให้กระทำภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ตำแหน่งนั้นว่าง ถ้าตำแหน่งนั้นว่างลงก่อนถึงกำหนดออกตามวาระไม่เกินหนึ่งร้อยแปดสิบวัน จะไม่คัดเลือกขึ้นแทนก็ได้"

(ความในมาตรา 29 ทวิ เพิ่มขึ้นโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 14 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

"มาตรา 29 ตริ ในการประชุมคณะกรรมการตำบล ต้องมีกรรมการตำบลมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งจำนวน จึงจะเป็นองค์ประชุม ให้กำนันเป็นประธาน การวินิจฉัยชี้ขาดให้ถือเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานออกเสียงอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด"

(ความในมาตรา 29 ตริ เพิ่มขึ้นโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 14 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

ตอนที่ 2

การตั้งกำนันและกำนันออกจากตำแหน่ง

"มาตรา 30 ให้กรรมการอำเภอเป็นประธานประชุมผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้น เลือกผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งเป็นกำนัน เมื่อผู้ใหญ่บ้านส่วนมากที่มาประชุมเลือกผู้ใดแล้วถือว่าผู้นั้นเป็นกำนัน ให้กรรมการอำเภอรายงานไปยังข้าหลวงประจำจังหวัด เพื่อออกหนังสือสำคัญให้ไว้เป็นหลักฐาน

ในกรณีที่ผู้รับเลือกมีคะแนนเสียงเท่ากันให้จับสลากวิธีเลือกจะกระทำโดยลับหรือเปิดเผยก็ได้ (ความในมาตรา 30 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา 4 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2489)

"มาตรา 31 กำนันต้องออกจากตำแหน่งด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- (1) เมื่อต้องออกจากผู้ใหญ่บ้าน
- (2) ได้รับอนุญาตให้ลาออก
- (3) ยุบตำบลที่ปกครอง
- (4) เมื่อข้าหลวงประจำจังหวัดสั่งให้ออกจากตำแหน่ง เพราะพิจารณาเห็นว่าบกพร่อง

ในทางความประพฤติหรือความสามารถไม่พอแก่ตำแหน่ง

- (5) ต้องถูกปลดหรือไล่ออกจากตำแหน่ง

การออกจากตำแหน่งกำนันนั้นให้ออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านด้วย เว้นแต่การออกตาม

(2) (3) และ (4) ไม่ต้องออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน

(ความในมาตรา 31 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 10 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

"มาตรา 32 ถ้าตำแหน่งกำนันว่างลง ให้คัดเลือกกำนันขึ้นใหม่ภายในกำหนดสิบห้าวัน นับแต่วันที่ได้ทราบการว่างนั้น การคัดเลือกให้นำความในมาตรา 30 มาใช้บังคับโดยอนุโลม"

(ความในมาตรา 32 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่นี้แทนโดยมาตรา 11 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

มาตรา 33 ถ้ากำนันทำการในหน้าที่ไม่ได้ในชั่วคราวเวลาใด เช่นไปทางไกลเป็นต้น ให้มอบอำนาจและหน้าที่ไว้แก่ผู้ใหญ่บ้านคนใดคนหนึ่งซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกันให้ทำการแทน และให้ผู้แทนนี้มีอำนาจเต็มในที่ตำแหน่งกำนัน แต่การที่กำนันจะมอบหมายหน้าที่ให้แก่ผู้ใหญ่บ้านทำการแทนเช่นนี้ ให้บอกผู้ใหญ่บ้านทั้งหลายในตำบลเดียวกัน และบอกกรรมการอำเภอให้ทราบไว้ด้วย

ตอนที่ 3

หน้าที่และอำนาจของกำนัน

มาตรา 34 บรรดาการที่จะตรวจตรารักษาความปกติเรียบร้อยในตำบล คือ การที่จะว่ากล่าวราษฎรในตำบลนั้น ให้ประพฤติตามพระราชกำหนด กฎหมายก็ดี หรือการที่จะป้องกันภัยอันตราย และรักษาความสุจริตสำราญของราษฎรในตำบลนั้นก็ดี หรือการที่จะรับกิจสุทุกข์ของราษฎรในตำบลนั้น ขึ้นร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการเมืองกรมการอำเภอ และจะรับข้อราชการมาประกาศแก่ราษฎรในตำบลนั้นก็ดี หรือที่จะจัดการตามพระราชกำหนดกฎหมาย เช่น การตรวจแนะนำเก็บภาษีอากรในตำบลนั้นก็ดี การตั้งผู้อยู่ในหน้าที่ของกำนันผู้เป็นนายตำบล ผู้ใหญ่บ้านทั้งปวงในตำบลนั้นก็ดี การตั้งผู้อยู่ในหน้าที่ของกำนันผู้เป็นนายตำบล ผู้ใหญ่บ้านทั้งปวงในตำบลนั้นและแพทย์ประจำตำบลจะต้องช่วยกันเอาเป็นธุระจัดการให้เรียบร้อยได้ตามสมควรแก่หน้าที่

"มาตรา 34 ทวิ นอกจากอำเภอหน้าที่ที่กล่าวโดยเฉพา ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกำนัน ให้กำนันมีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับผู้ใหญ่บ้านด้วย"

(ความในมาตรา 34 ทวิ นี้ เพิ่มขึ้นโดยมาตรา 12 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

มาตรา 35 กำนันมีหน้าที่และอำนาจในการที่เกี่ยวข้องกับความอาญา ดังต่อไปนี้คือ

ข้อ 1 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าจะได้เกิดขึ้นในตำบลของตนต้องแจ้งความต่อกรมการอำเภอให้ทราบ

ข้อ 2 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าจะได้เกิดขึ้นในตำบลที่ใกล้เคียงต้องแจ้งความต่อกำนันนายตำบลนั้นให้ทราบ

ข้อ 3 เมื่อปรากฏว่าผู้ใดกำลังกระทำผิดกฎหมายก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำผิดกฎหมายก็ดี ให้จับผู้นั้นไว้ และรีบนำส่งต่อกรมการอำเภอ

ข้อ 4 ถ้ามีหมาย หรือมีคำสั่งตามหน้าที่ราชการให้จับผู้ใดในตำบลนั้นเป็นหน้าที่ของกำนันที่จะจับผู้นั้น แล้วรีบส่งต่อกรมการอำเภอตามสมควร

ข้อ 5 เมื่อเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ออกหมายสั่งให้ค้น หรือให้ยึด กำนันต้องจัดการให้เป็นไปตามกฎหมาย

ข้อ 6 ถ้ามีผู้มาขออายัดตัวคนหรือสิ่งของก็ดี หรือผู้ต้องโจรกรรมจะทำกฎหมายตราสิบ หรือมีผู้จะขอทำชั้นสูตรบาดแผลก็ดี ทั้งนี้ ให้กำนันสืบสวนฟังข้อความแล้วรับนำตัวผู้ขอและผู้ต้องอายัด และทรัพย์สินของบรรดาที่จะพาไปด้วยนั้นไปยังกรมการอำเภอ ถ้าสิ่งของอย่างใดจะพาไปไม่ได้ ก็ให้กำนันชั้นสูตรให้เห็นแล้วนำความไปแจ้งต่อกรมการอำเภอในขณะนั้น

มาตรา 36 ถ้ากำนันรู้เห็นเหตุทุกข์ร้อนของราษฎร หรือการแปลกประหลาดเกิดขึ้นในตำบล ต้องรับรายงานต่อกรมการอำเภอให้ทราบ

มาตรา 37 ถ้าเกิดจลาจลก็ดี ฆ่ากันตายก็ดี ซึ่งทรัพย์สินก็ดี ปล้นทรัพย์สินก็ดี ไฟไหม้ก็ดี หรือเหตุร้ายสำคัญอย่างใด ๆ ในตำบลของตน หรือในตำบลที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยได้ก็ดี หรือมีผู้ร้ายแต่ที่อื่น ๆ มาฆ่าผู้สมในตำบลนั้นก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าลูกบ้านในตำบลนั้น บางคนจะเกี่ยวข้องเป็นโจรผู้ร้ายก็ดี เป็นหน้าที่ของกำนันจะต้องเรียกผู้ใหญ่บ้านและลูกบ้านในตำบลออกช่วยต่อสู้ติดตามจับผู้ร้ายหรือติดตามเอาของกลางคืน หรือดับไฟ หรือช่วยอย่างอื่นตามสมควรแก่การโจยเต็มกำลัง

มาตรา 38 ให้กำนันดูแลคนเดินทาง ซึ่งไม่มีเหตุควรสงสัยว่าจะเป็นผู้ร้ายให้ให้มีที่พักตามสมควร

ในมาตรา 39 ถ้าให้ผู้เดินทางด้วยราชการจะต้องการคนทำงาน หรือขาดแคลนพาหนะเสบียงอาหารลงในระหว่างทาง และจะร้องขอต่อกำนันให้ช่วยส่งเคราะห์กำนันต้องช่วยจัดทำให้ตามที่จะทำได้ ถ้าหากว่าการที่จะช่วยเหลือนั้นจะต้องออกราคาค่าจ้างเพียงใด ให้กำนันเรียกเอาแก่ผู้เดินทางนั้น

มาตรา 40 กำนันต้องตรวจจัดการรักษาสิ่งซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์อันอยู่ในตำบลนั้น เช่น สระน้ำ ศาลาอาศัย ที่เลี้ยงปศุสัตว์ เป็นต้น

มาตรา 41 กำนันต้องรักษาบัญชีสำมะโนครัวและทะเบียนบัญชีของรัฐบาลในตำบลนั้น และคอยแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องตรงกับบัญชีของผู้ใหญ่บ้าน

มาตรา 42 กำนันต้องทำบัญชีสิ่งของ ซึ่งต้องเสียภาษีอากรในแขวงนั้นยื่นต่อกรมการอำเภอ และนำราษฎรไปเสียภาษีอากรตามพระราชบัญญัติภาษีอากร

มาตรา 43 กำนันกระทำการตามหน้าที่จะ เรียกผู้ใดมาหาหรือให้ช่วยก็ได้

มาตรา 44 ในตำบล 1 ให้มีสารวัตรสำหรับเป็นผู้ช่วยและรับใช้ส่วยของกำนัน 2 คน

ผู้ที่จะเป็นสารวัตรนี้แล้วแต่กำนันจะขอร้องให้ผู้ใดเป็น แต่ต้องได้รับความเห็นชอบของผู้ว่าราชการเมืองด้วยจึงเป็นได้ และกำนันมีอำนาจเปลี่ยนสารวัตรได้

ตอนที่ 4

แพทย์ประจำตำบล การตั้งและหน้าที่

มาตรา 45 ในตำบล 1 ให้กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน บระชุมพร้อมกันเลือกผู้ที่มีความรู้ในวิชาแพทย์เป็นแพทย์ประจำตำบลคนหนึ่ง สำหรับจัดการป้องกันความไข้เจ็บของราษฎรในตำบลนั้น

"มาตรา 46 กำนันแต่งตั้งแพทย์ประจำตำบล ให้ข้าหลวงประจำจังหวัดแต่งตั้งจากบุคคลผู้มีสัญชาติไทย และต้องแต่งตั้งจากผู้ที่มิถิ่นที่อยู่ในตำบลนั้น เว้นแต่ผู้ที่เป็นแพทย์ประจำตำบลที่ใกล้เคียงกันอยู่แล้ว และยอมกระทำการรวมเป็นสองตำบล ถ้าข้าหลวงประจำจังหวัดเห็นสมควรก็แต่งตั้งได้"

(ความในมาตรา 46 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดยมาตรา 13 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

มาตรา 47 เหตุที่แพทย์ประจำตำบลจะต้องถูกออกจากตำแหน่งนั้นเหมือนกับเหตุที่กำนันจะต้องออกจากตำแหน่งทุกประการ

มาตรา 48 แพทย์ประจำตำบล มีหน้าที่ดังกล่าวดังต่อไปนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะช่วยกำนันผู้ใหญ่บ้านคิดอ่าน และจัดการรักษาความสงบเรียบร้อยในตำบล ดังกล่าวไว้ ในมาตรา 36 และ 52 แห่งพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 2 ที่จะคอยสังเกตตรวจตราความไข้เจ็บที่เกิดขึ้นแก่ราษฎรในตำบลนั้นและตำบลที่ใกล้เคียงถ้าเกิดโรคร้ายร้ายแรง เช่น อหิวาตกโรค คีดี กาฬโรค คีดี ไช้ทรพิษ คีดี ต้องคิดป้องกันด้วยแนะนำกำนันผู้ใหญ่บ้านให้สั่งราษฎรให้จัดการป้องกันโรค เช่น ทำความสะอาด เป็นต้น และแพทย์ประจำตำบลต้องเที่ยวตรวจตราชี้แจงแก่ราษฎรด้วย

ข้อ 3 การป้องกันโรคร้ายในตำบลนั้น เช่น บลุกไช้ทรพิษ ป้องกันไช้ทรพิษ คีดี ที่จะมียาแก้โรคไว้สำหรับตำบล คีดี ดูแลอย่าให้ในตำบลนั้นมีสิ่งโสโครกอันเป็นเชื้อโรครี คีดี การเหล่านี้อยู่ในหน้าที่แพทย์ประจำตำบล ๆ จะต้องคิดอ่านกับแพทย์ประจำเมือง และกำนันผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นให้สำเร็จตลอดไป

ข้อ 4 ถ้าโรคร้ายร้ายกาจ เช่น อหิวาตกโรค กาฬโรค ไช้ทรพิษ โรคระบาด บุคส์คั้ว

เกิดขึ้นในตำบลนั้น แพทย์ประจำตำบลต้องรับรายงานไปยังกรรมการอำเภอให้ทราบโดยทันที และ
ต่อไปเนื่อง ๆ จนกว่าจะสงบโรค

มาตรา 49 แพทย์ประจำตำบลมีสังกัดขึ้นอยู่ในแพทย์ประจำเมือง แพทย์ประจำเมืองมี
หน้าที่จะต้องตรวจตราแนะนำการงานในหน้าที่แก่แพทย์ประจำตำบลในเมืองนั้นทั่วไป

ตอนที่ 5

การประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการตำบล กรรมการหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และวินัยของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

(ความซึ่งเป็นชื่อของตอน 5 เดิม เคยถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดย พ.ร.บ.
ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) ต่อมาได้ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนอีกครั้งหนึ่งโดยมาตรา
16 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

มาตรา 50 เมื่อกำนันเห็นว่ามีกรณีอันเนื่องในการรักษาความปกติเรียบร้อยใน
ตำบล สมควรจะปรึกษาหารือกันระหว่างกำนันผู้ใหญ่บ้านทั้งปวง และแพทย์ประจำตำบล กำนัน
ก็มีอำนาจที่จะเรียกมาประชุมปรึกษาหารือกัน และให้เอาเสียงที่เห็นพร้อมกันโดยมากเป็นที่ชี้ขาด
ตกลงในการที่ปรึกษาหารือกันนั้น

"มาตรา 51 ให้กำนันเรียกผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลมาประชุมเพื่อปรึกษา
หารือการที่จะรักษาหน้าที่ในตำบลให้เรียบร้อย ไม่น้อยกว่าเดือนละหนึ่งครั้ง

ให้ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านตามครั้งคราว ที่เห็นสมควรหรือเมื่อ
กรรมการมีจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งร้องขอให้มีการประชุม แต่เมื่อรวมปีหนึ่งจะต้องมีการประชุมไม่
น้อยกว่าหกครั้ง

ให้กำนันเรียกประชุมคณะกรรมการตำบลไม่น้อยกว่าเดือนละหนึ่งครั้ง"

(ความในมาตรา 51 เดิม ถูกยกเลิกและใช้ความใหม่แทนโดยมาตรา 14 แห่ง
พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

มาตรา 52 ถ้ามีเหตุสงสัยว่าผู้ใดในตำบลนั้น แสดงความอาฆาตมาดร้ายแก่ผู้อื่นก็ดี
หรือเป็นคนจรจัดไม่ปรากฏการทำมาหาเลี้ยงชีพ และไม่สามารถจะชี้แจงความบริสุทธิ์ของตนได้ก็
ดี ให้กำนันเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านสืบสวน ถ้ามีหลักฐานควรเชื่อว่าเป็นความจริง ก็ให้เอาตัวผู้นั้น
ส่งกรรมการอำเภอไปฟ้องร้องเอาโทษตามมาตรา 30 แห่งประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา 53 เมื่อผู้ใหญ่บ้านนำคนจรแปลกหน้าออกสำมะโนครัวตำบลมาส่งกำนันตามความในมาตรา 27 ข้อ 6 ให้กำนันปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่บ้านเมื่อเห็นสมควรจะขับไล่ผู้นั้นออกไปเสียจากท้องที่ตำบลนั้นก็ได้

มาตรา 54 ถ้าลูกบ้านผู้ใดไปตั้งทับกระท่อม หรือเรือนโรงอยู่ในที่เปลี่ยวในตำบลนั้นซึ่งน่ากลัวจะเป็นอันตรายด้วยโจรผู้ร้าย หรือน่าสงสัยว่าจะเป็นสำนักโจรผู้ร้าย การอย่างนี้ให้กำนันกับผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นประชุมปรึกษากันดู เมื่อเห็นเป็นการสมควรแล้วจะบังคับให้ลูกบ้านคนนั้นย้ายเข้ามาอยู่เสียในหมู่บ้านราษฎรก็ได้และให้นำความแจ้งต่อกรมการอำเภอด้วย

มาตรา 55 ถ้าราษฎรคนใดตั้งให้บ้านเรือนชำรุดทรุดรั้ง หรือปล่อยให้โสโครกโสถมอาจจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ผู้อยู่ในที่นั้น หรือผู้ที่อยู่ใกล้เคียงกัน หรือผู้ที่ไปมา หรือให้เกิดอัคคีภัย หรือโรคภัย ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลปรึกษากัน ถ้าเห็นสมควรจะบังคับให้ผู้อยู่ในที่นั้นแก้ไขเสียให้ตึกบังคับได้ ถ้าผู้นั้นไม่ทำตามบังคับ ก็ให้กำนันนำความร้องเรียนต่อกรมการอำเภอ

มาตรา 56 ในเวลาใด จะมีอันตรายแก่การทำมาหากินของลูกบ้านในตำบลนั้น เช่น มีโรคภัยไข้เจ็บติดต่อก่เกิดขึ้น หรือน้ำมาก หรือน้ำน้อยเกินไป เป็นต้น ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลปรึกษาหารือกันในการที่จะป้องกันแก้ไขเยียวยาภัยอันตรายด้วยอาการที่แนะนำลูกบ้านให้ทำอย่างใด หรือลงแรงช่วยกันได้ประการใด กำนันมีอำนาจที่จะบังคับการนั้นได้ ถ้าเห็นเป็นการเหลือกำลังให้ร้องเรียนต่อกรมการอำเภอและผู้ว่าราชการเมืองขอคำสั่งรัฐบาลช่วย

มาตรา 57 ในการที่จะสำรวจสำมะโนครัวและจดทะเบียนบัญชีต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในราชการ เช่นการที่จะสำรวจสำมะโนครัวและทำบัญชีไร่นาและสิ่งของต้องพิศดภาชีอากรในตำบลนั้น กำนันจะเรียกผู้ใหญ่บ้านทั้งปวงประชุมกันตรวจทำบัญชีให้ถูกต้อง และให้ลงชื่อพร้อมกันเป็นพยานในบัญชีที่จะยื่นต่อเจ้าพนักงานก็ได้

มาตรา 58 ในการที่จะทำรายงานประจำ หรือรายงานจรอย่างใด ๆ ยื่นต่อกรมการอำเภอ กำนันจะเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลในตำบลนั้นพร้อมกันตรวจสอบก่อน และจะให้ลงชื่อเป็นพยานในรายงานก็ได้

มาตรา 59 ในเวลาที่ผู้ว่าราชการเมือง หรือกรมการอำเภอมีหมายให้ประกาศข้อราชการอันใดแก่ราษฎร กำนันจะเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นมาจะพร้อมกันชี้แจงให้เป็นที่เข้าใจข้อราชการอันนั้นแล้ว ให้รับข้อราชการไปประกาศแก่ราษฎรอีกชั้นหนึ่งก็ได้

มาตรา 60 ในเวลาใดมีนักชัฏฤกษ์ หรือประชุมชนเป็นการใหญ่ในตำบลนั้น กำนันจะเรียกผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลพร้อมกัน มาช่วยพิทักษ์รักษาความสงบเรียบร้อยในที่นั้น ถ้าและเห็นเป็นการจำเป็นและจะขอแรงราษฎรมาช่วยด้วยก็ได้

มาตรา 61 เวลาข้าราชการผู้ใหญ่ หรือผู้บังคับบัญชาโดยตรงมาตรวจราชการในท้องที่ กำนันจะเรียกผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลพร้อมกัน เพื่อแจ้งข้อราชการหรือฟังราชการก็ได้

มาตรา 61 ทวิ กำนันผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลต้องรักษาวินัยโดยเคร่งครัด อยู่เสมอผู้ใดฝ่าฝืนให้ถือว่าผู้นั้นกระทำความผิดต้องได้รับโทษ

วินัยและโทษผิดวินัย ให้ใช้กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนโดยอนุโลม
อำนาจการลงโทษ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบลให้เป็นไปดังนี้

(1) กำนันมีอำนาจลงโทษภาคทัณฑ์ผู้ใหญ่บ้าน

(2) นายอำเภอมีอำนาจลงโทษกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และแพทย์ประจำตำบล ดังนี้

(ก) ลดอันดับเงินเดือนไม่เกินหนึ่งอันดับ

(ข) ตัดเงินเดือน โดยเทียบในฐานะเป็นผู้บังคับบัญชาชั้นหัวหน้าแผนก กับผู้กระทำความผิดชั้นเสมียนพนักงาน ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน

(ค) ลงโทษภาคทัณฑ์

เมื่อกำนันผู้ใหญ่บ้านคนใดถูกฟ้องในคดีอาญา เว้นแต่คดีความผิดในลักษณะฐานลหุโทษ หรือความผิดอันได้กระทำโดยประมาท หรือมีกรณีที่ต้องหาว่าทำผิดวินัยอย่างร้ายแรง ถูกสอบสวนเพื่อไล่ออกหรือปลดออก ถ้านายอำเภอเห็นว่าคงให้อยู่ในตำแหน่งจะเป็นการเสียหายแก่ราชการ จะสั่งให้พักหน้าที่ก็ได้ แล้วรายงานให้ข้าหลวงประจำจังหวัดทราบ การสั่งให้กลับเข้ารับหน้าที่ตลอดถึงการวินิจฉัยว่าจะควรจ่ายเงินเดือนระหว่างพักให้เพียงใดหรือไม่ ให้ข้าหลวงประจำจังหวัดเป็นผู้พิจารณาสั่ง อนุโลมตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน

(3) ข้าหลวงประจำจังหวัดมีอำนาจลงโทษกำนันผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลในทุกสถาน ในกรณีการลดอันดับและตัดเงินเดือน ให้เทียบข้าหลวงประจำจังหวัดในฐานะเป็นผู้บังคับบัญชาชั้นหัวหน้ากอง และกำนันผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบลเป็นชั้นเสมียนพนักงาน ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน

โดยเฉพาะโทษปลด หรือไล่ออก ถ้ากำนันผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบล ผู้ถูกลงโทษเห็นว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรม ก็มีสิทธิร้องทุกข์ต่อกระทรวงมหาดไทย

การร้องทุกข์ให้ทำคำร้องลงลายมือชื่อยื่นต่อนายอำเภอภายในกำหนดสิบห้าวัน นับแต่วันได้รับทราบคำสั่งการลงโทษ เพื่อนายอำเภอจักได้เสนอต่อไปยังข้าหลวงประจำจังหวัดและกระทรวงมหาดไทยตามลำดับ ภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันได้รับคำร้องทุกข์ พร้อมด้วยคำชี้แจงถ้าจะมี ให้กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจสั่งให้ยกคำร้องทุกข์หรือเพิกถอนคำสั่งการลงโทษหรือลดโทษ"

(ความในมาตรา 61 ทวิ นี้ เพิ่มขึ้นโดยมาตรา 15 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

มาตรา 61 ตริ ให้นำความในมาตรา 61 ทวิ เฉพาะที่เกี่ยวกับผู้ใหญ่มานำใช้บังคับแก่ผู้ช่วยผู้ใหญ่มานฝ่ายปกครอง และผู้ช่วยผู้ใหญ่มานฝ่ายรักษาความสงบโดยอนุโลม"

(ความในมาตรา 61 ตริ นี้ เพิ่มขึ้นโดยมาตรา 17 แห่ง พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2510)

- หมายเหตุ**
1. พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ลงวันที่ 4 กรกฎาคม 2457 มีอยู่ 5 หมวด 132 มาตรา
 2. ตั้งแต่หมวดที่ 5 มาตราที่ 62 เป็นต้นไป เป็นหมวดที่วาดด้วยลักษณะปกครองอำเภอ
 3. เอกสารนี้ได้จัดพิมพ์ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานส่วนตำบล หมู่บ้านที่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนควรทราบ และต้องปฏิบัติ